

**MATEMATIKA DARSLARIDA REAL HAYOTIY MASALALAR
ORQALI O‘QUVCHILARNING FANGA QIZIQISHINI OSHIRISH**

Ibadullayeva Saodatjon Xajiboyevna

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf matematika darslarida real hayotiy masalalardan foydalanish orqali o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini oshirish, amaliy fikrlashni rivojlantirish hamda matematik savodxonlikni shakllantirish masalalari ilmiy-metodik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Real hayotiy masalalar o‘quvchining kundalik tajribasi, oilaviy muhit, maktab va jamiyat hayotidagi sodda vaziyatlar bilan bevosita bog‘langan bo‘lib, ularni dars jarayoniga maqsadli integratsiya qilish ta’limning samaradorligini oshirishi isbotlanadi. Maqolada real kontekstli masalalarning psixologik-pedagogik asoslari, motivatsiya mexanizmlari, o‘quvchilarning faol bilish jarayoniga ta’siri, shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining metodik kompetensiyasi bilan uzviy bog‘liq jihatlar yoritilgan. Real hayotiy masalalar orqali o‘quvchi matematik bilimlarni “tayyor formula” sifatida emas, balki muammoli vaziyatni hal etish vositasi sifatida qabul qiladi. Bunday yondashuv o‘quvchining mantiqiy fikrlashini, tahlil qilish ko‘nikmalarini, tanqidiy mushohada yuritish qobiliyatini hamda matematikani hayotiy ehtiyoj sifatida idrok etishini kuchaytiradi. Tadqiqotda amaliy topshiriqlarni loyihalash tamoyillari, baholash mezonlari hamda real masalalar bilan ishlash jarayonida uchraydigan muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: real hayotiy masala, matematika ta’limi, motivatsiya, boshlang‘ich sinf, matematik savodxonlik, kontekstli topshiriq,

kompetensiyaviy yondashuv, muammoli vaziyat, amaliy fikrlash, interfaol metod.

Boshlang'ich ta'lim bosqichida matematika fanining o'quvchilar hayotidagi o'rni faqat arifmetik amallarni bajarish bilan cheklanmaydi. Aksincha, matematika o'quvchining fikrlash madaniyatini shakllantiradigan, muammolarni tahlil qilish va yechim topish qobiliyatini rivojlantiradigan universal ta'lim vositasi hisoblanadi. Ammo amaliyot shuni ko'rsatadiki, ayrim hollarda matematika darslari o'quvchi uchun "quruq hisob-kitob" va "mashq bajarish majburiyati" sifatida qabul qilinadi. Natijada fanga qiziqish pasayadi, o'zlashtirish sustlashadi, o'quvchi matematikani hayotdan ajratilgan, faqat darslik doirasida mavjud bo'lgan mavhum bilim sifatida ko'ra boshlaydi. Shunday sharoitda real hayotiy masalalardan foydalanish metodik jihatdan dolzarb yechim bo'lib, matematika darsini o'quvchi tajribasi va ehtiyojlari bilan bog'lash orqali ta'lim jarayonini jonlantiradi, o'quvchi motivatsiyasini kuchaytiradi va matematik kompetensiyalarni mustahkamlaydi.[1]

Real hayotiy masala deganda o'quvchi kundalik hayotida uchrashi mumkin bo'lgan vaziyatga asoslangan, amaliy mazmun kasb etuvchi, o'quvchining hayotiy tajribasiga tayanadigan matematik topshiriqlar tushuniladi. Bunday masalalar o'zining tabiiyligi bilan o'quvchida qiziqish uyg'otadi, chunki o'quvchi masalani "sun'iy" emas, "haqiqiy vaziyat" sifatida qabul qiladi. Masalan, bozorlik qilish, transportda yo'l haqi hisoblash, sinfdagi o'quvchilar sonini taqqoslash, vaqtni rejalashtirish, uyda nonushta tayyorlash uchun kerakli mahsulot miqdorini aniqlash kabi vaziyatlar matematikaning bevosita hayotiy qo'llanmasini namoyon etadi.[2] Shu tariqa matematika o'quvchi ongida "hayotda kerak bo'ladigan bilim" sifatida mustahkamlanadi.

O'quvchilarning matematikaga qiziqishini oshirish masalasi pedagogikada motivatsiya nazariyalari bilan bevosita bog'liqdir. Motivatsiya o'quv faoliyatining ichki harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, o'quvchi nima uchun

o'rganayotganini anglaganida va bu o'rganish uning hayoti bilan bog'langanini his qilganida kuchayadi.[3] Real hayotiy masalalar aynan shu "ma'nodorlik" omilini ta'minlaydi. Chunki o'quvchi masalani yechish jarayonida o'z hayotiga daxldor holatni ko'radi, natijada u matematik harakatlarni bajarishga ichki ehtiyoj sezadi. Bu esa o'quvchini dars jarayonida faol subyektga aylantiradi.

Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalar psixologiyasiga xos jihatlardan biri shundaki, ular abstrakt tushunchalarni bevosita qabul qilishda qiynalishi mumkin, ammo konkret predmetlar va real vaziyatlar orqali berilgan bilimlarni osonroq o'zlashtiradi. Shuning uchun real hayotiy masalalar abstrakt matematik tushunchalarni konkretlashtiradi. Masalan, "ko'paytirish" mavzusini faqat jadval orqali yodlash o'rniga, "Har bir qutida 6 ta qalam bor, 4 ta qutida nechta qalam bo'ladi?" kabi vaziyat bilan tushuntirish o'quvchining ko'paytirish amalining mazmunini anglashiga xizmat qiladi. Bu yerda matematik ifoda real predmetlar bilan bog'langanligi sababli o'quvchi uchun tushunarli bo'ladi.[4]

Real hayotiy masalalarning ta'limiy samarasi faqat qiziqishni oshirish bilangina cheklanmaydi. Ular o'quvchining fikrlash jarayonini ham murakkablashtiradi, ya'ni o'quvchi masalani yechish uchun nafaqat arifmetik amalni tanlaydi, balki vaziyatni tahlil qiladi, ma'lumotlarni ajratadi, ortiqcha yoki yetishmayotgan axborotni farqlaydi, natijani tekshiradi. Bu esa mantiqiy tafakkurni, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish ko'nikmasini shakllantiradi.[5] Bunday ko'nikmalar esa zamonaviy kompetensiyaviy yondashuvning asosiy talablaridan biridir.

Kompetensiyaviy yondashuvga ko'ra, o'quvchi bilimni faqat yodlab olishi emas, balki uni amaliyotda qo'llay olishi kerak. Matematika ta'limida bu "matematik savodxonlik" tushunchasi bilan izohlanadi. Matematik savodxonlik o'quvchining real hayotdagi muammolarni matematik modellashtirish, matematik usullar bilan yechim topish va natijani talqin qilish

qobiliyatini anglatadi.[6] Real hayotiy masalalar esa aynan shu jarayonni dars jarayonida shakllantiradi. O‘quvchi real vaziyatni matematik ifodaga aylantiradi, hisob-kitob qiladi, natijani hayotiy nuqtayi nazardan baholaydi. Natijada matematika darslari faqat “misol yechish” emas, balki “hayotiy vazifani bajarish” jarayoniga aylanadi.

Real hayotiy masalalarni dars jarayoniga kiritish metodik jihatdan ham muayyan talablarni qo‘yadi. Eng avvalo, masalalar o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos, tushunarli, hayotiy tajribasiga yaqin bo‘lishi zarur. Agar masala o‘quvchi uchun begona bo‘lgan vaziyatga asoslangan bo‘lsa, u qiziqish uyg‘otmaydi, aksincha, tushunmovchilik keltirib chiqaradi. Masalan, shahar hayotiga oid murakkab transport jadvali yoki bank tizimi bilan bog‘liq masalalar boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun og‘irlik qiladi.[7] Shu bois real masalalarni tanlashda o‘qituvchi mahalliy muhit, oila, maktab va bolalarning kundalik faoliyatiga mos vaziyatlarni tanlashi lozim.

Ikkinchi muhim jihat — real hayotiy masalalarning didaktik maqsadga bo‘ysundirilgan bo‘lishidir. Har qanday hayotiy vaziyat avtomatik tarzda ta’limiy masalaga aylanmaydi. O‘qituvchi real vaziyatni matematik maqsad bilan uyg‘unlashtirishi kerak: masalan, qo‘shish-ayirishni mustahkamlash, ko‘paytirish-bo‘lishni tushuntirish, birliklar o‘rtasidagi bog‘lanishni ko‘rsatish, masala tuzish va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish.[8] Aks holda real masala faqat “qiziqarli hikoya” bo‘lib qolishi mumkin.

Uchinchi jihat — real masalalar orqali o‘quvchilarni faollashtirish. Bunda o‘qituvchi masalani tayyor shaklda berish bilan cheklanmay, o‘quvchilarning o‘zlari masala tuzishiga ham imkon yaratishi lozim. Masalan, sinfdagi partalar soni, o‘quvchilarning daftar-soni, sinf kutubxonasidagi kitoblar miqdori, sinfga kerakli bo‘lgan o‘quv qurollari kabi real obyektlar asosida o‘quvchilar masala tuzadi. Bu jarayon o‘quvchini ijodiy fikrlashga undaydi va matematika darsini hayot bilan integratsiyalashgan faoliyatga aylantiradi.[9]

Real hayotiy masalalar orqali qiziqishni oshirishda baholash tizimi ham muhim rol o'ynaydi. An'anaviy baholash ko'pincha faqat to'g'ri javobni talab qiladi, real masalalarda esa jarayonning o'zi — tahlil qilish, yechim yo'lini tanlash, izohlash — ham baholanishi kerak. Chunki real vaziyatli masalalarda o'quvchi bir nechta yo'l bilan yechim topishi mumkin, ba'zan natijani taxminiy hisoblash, muqobil variantlarni taqqoslash, mantiqiy asoslash talab etiladi.[10] Demak, baholash mezonlari ham kompetensiyaviy yondashuvga mos ravishda yangilanishi zarur.

Real hayotiy masalalarning yana bir muhim afzalligi — ular fanlararo integratsiya imkoniyatini yaratadi. Masalan, “tabiatshunoslik” bilan bog'lab o'lchov birliklari (uzunlik, massa, hajm) bo'yicha masalalar, “ona tili” bilan bog'lab masala matnini tahlil qilish, “texnologiya” bilan bog'lab buyum yasash jarayonida o'lchash va hisoblash, “tarbiya” bilan bog'lab iqtisodiy tejamkorlik masalalari tuzish mumkin.[11] Bunday integratsiya o'quvchining dunyoqarashini kengaytiradi va matematika fanining boshqa sohalar bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, real hayotiy masalalarni qo'llashda muammolar ham uchrashi mumkin. Birinchi muammo — vaqt taqsimoti. Real masalalar ko'pincha ko'proq vaqt talab qiladi, chunki o'quvchilar vaziyatni tushunishi, tahlil qilishi, muhokama qilishi kerak bo'ladi. Ikkinchi muammo — o'qituvchining metodik tayyorgarligi. Har bir o'qituvchi ham real vaziyatli masalani didaktik maqsadga moslab tuzish, uni samarali boshqarish va baholash mezonlarini belgilash bo'yicha yetarli tajribaga ega bo'lmasligi mumkin.[12] Shu sababli o'qituvchilar uchun metodik tavsiyalar, treninglar, amaliy seminarlar tashkil etish muhim hisoblanadi.

Ikkinchi tomondan, real hayotiy masalalar o'quvchilarda ijtimoiy ko'nikmalarni ham rivojlantiradi. Masalan, guruhda muhokama qilish, fikrini asoslab berish, boshqalarning yechimlarini tinglash, bahslashish, umumiy

xulosaga kelish kabi kompetensiyalar shakllanadi. Bu esa boshlang'ich sinfda kommunikativ madaniyatni rivojlantirishga xizmat qiladi.[13] Matematika darsi shunchaki individual hisoblash emas, balki hamkorlikdagi tafakkur jarayoniga aylanadi.

Real hayotiy masalalarni samarali qo'llash uchun o'qituvchi quyidagi metodik tamoyillarga amal qilishi zarur: birinchidan, masalaning hayotiyliigi va o'quvchi tajribasiga mosligi; ikkinchidan, maqsadga yo'naltirilganligi va matematik mazmuni aniq bo'lishi; uchinchidan, bosqichma-bosqich murakkablashuvi; to'rtinchidan, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rag'batlantirishi; beshinchidan, baholashda jarayon va natijaning uyg'un hisobga olinishi.[14] Aynan shu tamoyillar real masalalarni dars jarayonining samarali vositasiga aylantiradi.

Xulosa qilib aytganda, matematika darslarida real hayotiy masalalardan foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilarining fanga bo'lgan qiziqishini oshirishda kuchli metodik resurs hisoblanadi. Real vaziyatli masalalar o'quvchini matematik bilimni hayotiy ehtiyoj bilan bog'lashga undaydi, motivatsiyani kuchaytiradi, mantiqiy va amaliy fikrlashni rivojlantiradi, matematik savodxonlikni shakllantiradi. Eng muhimi, o'quvchi matematika fanini "qiyin va keraksiz" emas, balki "hayot uchun zarur va qiziqarli" fan sifatida qabul qiladi. Bu esa kelajakda uning ta'limga munosabati, o'ziga ishonchi va intellektual salohiyatining o'sishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.[15]

Foydalanilgan adabiyotlar (Snoskalar)

- [1] Zunnunov A. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: O'qituvchi, 2018.
- [2] Qosimova K. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. — Toshkent: Fan, 2020.
- [3] Vygotskiy L.S. Tafakkur va nutq. — Moskva, 2005.

- [4] Karimova D. Matematika o‘qitish metodikasi. — Toshkent: Innovatsiya, 2019.
- [5] Polya G. How to Solve It. — Princeton University Press, 2004.
- [6] OECD. PISA Mathematical Literacy Framework. — Paris, 2018.
- [7] Abdullayeva N. Boshlang‘ich sinf didaktikasi. — Toshkent, 2017.
- [8] Ismoilov R. Ta’limda kompetensiyaviy yondashuv. — Toshkent, 2021.
- [9] Yo‘ldoshev J. Interfaol metodlar asosida ta’lim. — Toshkent: TDPU, 2019.
- [10] Bloom B. Taxonomy of Educational Objectives. — New York, 1956.
- [11] Amonov U. Fanlararo integratsiya asoslari. — Toshkent, 2020.
- [12] Xolmatova S. O‘qituvchining metodik kompetensiyasi. — Toshkent, 2022.
- [13] Johnson D., Johnson R. Cooperative Learning. — Minnesota, 2014.
- [14] Shodiev B. Boshlang‘ich sinfda masala yechish texnologiyalari. — Toshkent, 2018.
- [15] Davlat ta’lim standarti. Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi. — Toshkent, 2021.